

ლელა გოცირიძე

კორნელი კეკელიძის სახელობის
საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი,
საქართველო
Lela.gotsiridze@gmail.com

სოფიო ცერცვაძე

კორნელი კეკელიძის სახელობის
საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი,
საქართველო
stsertsvadze8@gmail.com

**სამოქალაქო საზოგადოების როლი კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვის და აღდგენის საკითხში**

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამბავია ერისა და ეთნოსის იდენტობისა და თვითგამორკვევის საკითხში. ეს არის ცოცხალი ფაქტი, რომელიც გვიყვება იმ ისტორიის, დროისა და პერიოდის შესახებ, რომელიც გამოიარა თუნდაც ერთმა არტეფაქტმა ჩვენამდე მოსასვლელად. თითოეული ნიმუში და მისი დეტალი აჩვენებს ქვეყნის, ერის და ხალხების განვითარების ყველა საფეხურს, ისტორიას და მათ კულტურას. ვინ და როგორ უნდა იცავდეს მას? საკითხი მეტად მნიშვნელოვანი, მრავალფეროვანი და კომპლექსურია. ამ საკითხში უმთავრესი მაინც თითოეული ადამიანის დამოკიდებულება, მიდგომა და გადანყვეტილებაა. როგორ აღიქვამს იგი კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობას, სად და როგორ ხედავს თავის როლს მისი დაცვისა და გადარჩენის საკითხში და რა ფუნქციას ასრულებს სახელმწიფო. მივდივართ დასკვნამდე, რომ სახელმწიფოსთვის სხვა გამონწვევებთან ერთად, მნიშვნელოვან პრიორიტეტად უნდა იყოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა და გადარჩენა. კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა არის ადამიანის უფლება, რომელიც დაცულია ქვეყნის კანონმდებლობით. მისი მოვლით და შენახვით, ახალ თაობას შესაძლებლობა ეძლევა ნახოს, გაიგოს და იცხოვროს წინა თაობების მიერ დატოვებული სიმდიდრით, და თავის მხრივ, შეუნარჩუნოს იგი მომავალ თაობას სტანდარტების

შესაბამისად.

კულტურული მემკვიდრეობის სამეცნიერო კვლევა მისი მატერიალური ასპექტების შესწავლისთვის, ასევე კონსერვაციისა და მისი სტრატეგიების შემუშავებისთვის, მუდმივად განიცდის ცვლილებებს, რომლებიც დაკავშირებულია გარემოს, მასალებისა და ობიექტების ხასიათზე. გარემო პირობების გაუარესებამ და ეკოლოგიურმა კატასტროფებმა უდიდესი ზიანი მიაყენა არტეფაქტებს. თანამედროვე მიღწევებმა და ტექნოლოგიურმა რევოლუციამ მნიშვნელოვნად შეამცირა საფრთხის რისკები და გააუმჯობესა მიღებული შედეგი. ახალი მიდგომები და ტექნოლოგიური სიახლეები შესწავლილი და დანერგილი უნდა იყოს კაცობრიობის ცივილიზაციის მემკვიდრეობისა და არტეფაქტების შესანარჩუნებლად.

მოგეხსენებათ, კულტურული მემკვიდრეობა მრავალფეროვანი ცნებაა. ავთენტურობა და მთლიანობა არის ძირითადი ღირებულებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ კულტურული მემკვიდრეობის მოვლასა და მის გამოყენებას თანამედროვე სამყაროში. იგი არის თვალსაჩინო მაგალითი და საზომი, რამდენად სწორად, დროულად და წარმატებით გადაეცემა მომავალ თაობას. მოსაზრებებისა და დაშვებების ფართო სპექტრი, ბუნებრივი პირობები, ტექნიკური დიაგნოსტიკა, დაგეგმილი შესასრულებელი სამუშაოები, პრევენცია, პრევენციული კონსერვაცია და რესტავრაცია, თითოეული მათგანი ჩარევის განსხვავებულ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც დამოკიდებულია პირობებზე, ფორმაზე, ფუნქციასა და დანიშნულებაზე. სამეცნიერო მეთოდოლოგიაში გამოყენებული მასალა და კვლევის პროცესში მიღებული შედეგების სწორი ანალიზი, არტეფაქტის ავთენტურობისა და მნიშვნელობის გადარჩენაში გვეხმარება. ეს ყველაფერი ერთიანობაში მოდის კონსერვატორ-რესტავრატორის მიერ ახალი მიდგომებითა და მეთოდებით განხორციელებულ სამუშაოებთან, რაც უზრუნველყოფს კულტურისა და კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობის სწორად გაგებას და მისი ღირებულებების სწორად განსაზღვრას.

კულტურის მნიშვნელობის ზუსტი განსაზღვრება რთული და სადავო საკითხია. თავად ცნება მნიშვნელოვნად განვითარდა ბოლო 50 წლის განმავლობაში. იუნესკოს გადანყვეტილებები გასული ათწლეულების განმავლობაში მოწმობს იმ მრავალ გზაზე, რომლითაც კაცობრიობა ცდილობდა გაეგო, თუ როგორ შეუძლია კულტურას გააძლიეროს ადამიანის იდენტობის გაცდა და რეფლექსია იმაზე, რომ აუცილებელია მემკვიდრეობის დაცვა განადგურებისაგან. საჭირო გახდა საერთაშორისო კამპანიების დაწყება მსოფლიო მატერიალური და არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების კონცეფციის დასაცავად და კვლევითი და ლაბორატორიული სამუშაოების შენარჩუნების

აუცილებლობისათვის.

ხშირად გვესმის კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობაზე, მაგრამ რა არის კულტურული მემკვიდრეობა? დავისი მემკვიდრეობაა ის? ტერმინი „კულტურული მემკვიდრეობა“ ჩვეულებრივ წარმოშობს ერთი საზოგადოების იდეას და მის წევრებს შორის კომუნიკაციას, მაგრამ კულტურული საზღვრები არ არის და არც უნდა იყოს მკაცრად განსაზღვრული. ყველა არტისტი სხვადასხვა სფეროში ერთმანეთისგან იღებს ინსპირაციას, რაც ერთიანობაში კულტურათა შორის დიალოგს ქმნის.

კულტურული მემკვიდრეობა, ხშირ შემთხვევაში, მოიაზრებს არტეფაქტებს (ნახატები, მოზაიკა, სკულპტურები), ისტორიული ძეგლებს შენობებს და ასევე არქეოლოგიური ადგილებს, მაგრამ კულტურული მემკვიდრეობა უფრო ფართო ცნებაა. იგი მოიცავს ადამიანის შემოქმედების, ფანტაზიისა და გამოხატვის ყველა მტკიცებულებას: ფოტოებს, დოკუმენტებს, წიგნებს, ხელნაწერებს და ა.შ., როგორც ცალკეულ ობიექტებს, ისე კოლექციებს. დღეს, ქალაქები, წყალქვეშა მემკვიდრეობა და ბუნებრივი გარემო ასევე განიხილება კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილად, რადგან ადამიანები აიდენტიფიცირებენ საკუთარ თავს ბუნებრივ ლანდშაფტთან. უფრო მეტიც, კულტურული მემკვიდრეობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ მატერიალური ობიექტებით, რომელთა ნახვა და შეხება შეგვიძლია. იგი ასევე შედგება არამატერიალური ელემენტებისაგან, როგორებიცაა: ტრადიციები, რიტუალები, რწმენა-წარმოდგენები, მითები და ლეგენდები, ცოდნა და უნარები, რომლებიც საზოგადოებაში თაობიდან თაობას გადაეცემა. თუმცა კულტურული მემკვიდრეობა არ არის მხოლოდ არტეფაქტებისა და ტრადიციების ერთობლიობა. ეს არის მეხსიერების, რეფლექსიის, გააზრებისა და დავინყების პროცესი, რომელიც ყველა ეპოქას ახასიათებს. ისტორიული მემკვიდრეობის გადარჩევის პროცესში კი არჩევანის გაკეთება კულტურული და პოლიტიკური მოტივით ხდება, რა უნდა დარჩეს და რა უნდა გაქრეს მომავალი თაობების მენტალური ცვლილებებისთვის. რადგან ყველა ერს თავისი წვლილი და ადგილი აქვს მსოფლიოს კულტურის რუკაზე, ამიტომ მნიშვნელოვანია, პატივი ვცეთ და დავიცვათ ერების კულტურული მემკვიდრეობა საერთაშორისო ხელშეკრულებებით.

დღევანდელ სამყაროში, კულტურა ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ინსტრუმენტია საზოგადოებების გარდაქმნისა და იდეების განახლებისთვის. მეცნიერმა მაიკლ ფარადეიმ დაიწყო გარემოს მავნე ზემოქმედების შესწავლა ხელოვნების ნიმუშებზე. ეს იმის მანიშნებელია, რომ გარემოპირობები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დამაზიანებელი ფაქტორია არტეფაქტებისთვის. ასევე ლუი პასტერმა საფუძველი ჩაუყარა კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაციისთვის თეორიული ჩარჩოს გამოყენების პირველ

ორგანიზებულ მცდელობას.

რესტავრატორ-კონსერვატორი მუშაობის პროცესში ხელმძღვანელობს ეთიკური სტანდარტებით, რომლებიც დამყარდა მთელ მსოფლიოში და შეიქმნა ეროვნული და საერთაშორისო ეთიკის სახელმძღვანელო. გარდა ეთიკის სახელმძღვანელოსი, მუშაობის პროცესში გადანყვეტილების მიღება რესტავრატორების ჯგუფის და სხვა კომპეტენტური, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვაზე პასუხისმგებელი პირების მიერ ხდება. ქვეყნების კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ კანონთან ერთად, ამ ნორმებს და სტანდარტებს არეგულირებს „ვენეციის ქარტია“ - საერთაშორისო ქარტია, ძეგლებისა და ასამბლების კონსერვაციის და რესტავრაციის შესახებ (1964 წ.), რომელიც წარმოადგენს ძეგლთა დაცვასთან დაკავშირებულ საერთაშორისოდ აღიარებულ ძირითად დოკუმენტს და ადგენს კულტურის მემკვიდრეობის ძეგლთა კონსერვაციისა და რესტავრაციის მთავარ ღირებულებებს, მეთოდებს, სადაც ჩამოთვლილია ყველა ის მნიშვნელოვანი პრინციპი, რომელიც რესტავრაცია-კონსერვაციის პროცესში უმთავრესია.

კულტურული მემკვიდრეობის გამოკვლევის, შენარჩუნებისა და კონსერვაცია-აღდგენის საკითხში, უდიდეს როლს ასრულებს ქიმია. მასალების უძველესი წარმოებისას და ხელოვნების ტექნოლოგიის შესწავლაში, დაზიანების გამომწვევი მიზეზების კვლევისას, შეფასების და მეთოდების შემუშავებისას. ბოლო ათასწლეულების განმავლობაში ქიმიურ მეცნიერებაში, ელექტრონიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებების დარგებში მიღწეულმა წარმატებებმა, დიდი სრულყოფა მოიტანა ახალი ინსტრუმენტების, ინფრასტრუქტურისა და მეთოდოლოგიის შექმნაში.

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისას საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები, როგორცაა ქიმია, ფიზიკა, ბიოლოგია და ინტერდისციპლინირებული მეცნიერებები: ხელოვნების ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია, პირდაპირ კავშირშია ერთმანეთთან იმისათვის, რომ სწორი გადანყვეტილება მიიღოს კონსერვატორმა ობიექტზე მუშაობისას.

კვლევის პროცესში, ახალი ტექნოლოგიური ინოვაციების წყალობით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება არტეფაქტის დაზიანების გამომწვევ მიზეზებს, რომლებიც პირდაპირ კავშირშია ქიმიასთან. ეს ეხება არა მხოლოდ ქალაქდსაფუძვლიანი ან პერგამენტის ხელნაწერებს, არამედ ლითონს, მინას, ქვას და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, ქიმია მრავალმხრივ როლს ასრულებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის აღქმისა და მომავალი თაობების გადაცემის საკითხში. არტეფაქტების მატერიალური სტაბილურობა, ჰაერის დაბინძურების გავლენის შემცირებასა და გარემო პირობების გაუარესებისგან გამონვეული პრობლემების

გადაჭრაში, ქიმია ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რგოლია. კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტების კვლევისას, ქიმიკოსის წინაშე დგას ისეთი ამოცანები, როგორებიცაა: ობიექტების მთავარი შემადგენელი მასალა, მისი სტრუქტურა, შექმნის პერიოდი, დაბერებისა და დაძველების პროცესების და გარემოფაქტორების გავლენების კვლევა.

კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტების ხანგრძლივი დაცვა, ტრადიციული და თანამედროვე მასალების მატერიალური სტაბილურობა, ჰაერის დაბინძურების გავლენა და ხელოვნების ობიექტების დაცვა.

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ქიმიის განვითარებამ, სპექტროსკოპიული და ქრომატოგრაფიული მეთოდების ანალიზურმა მიღწევებმა, ნანოტექნოლოგიების და ნანომასალების პოტენციალის ზრდამ, მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა ტრადიციული კონსერვაციისა და აღდგენის ახალი დიაგნოსტიკური მეთოდების განვითარება. კულტურული მემკვიდრეობის კვლევაში პორტატიული არაინვაზიური ხელსაწყოების ხელმისაწვდომობამ და პოპულარობამ გამოიწვია მკვეთრი დადებითი ცვლილებები ობიექტების დაცვისა და გადარჩენის საკითხში. გაჩნდა ახალი დისციპლინირებული ხედვა, რომელიც მოიცავს ქიმიას, კონსერვაციას, არქეოლოგიურ მეცნიერებებს, გარემოსდაცვით მეცნიერებებს, ფიზიკურ და საინჟინრო მეცნიერებებს. ეს ხელს უწყობს კულტურული მემკვიდრეობის როლის გაძლიერებას, როგორც საკვანძო ფაქტორს ისტორიისა, ტრადიციების და კულტურის უკეთ გასაგებად, როგორც საზოგადოების ერთიანობის ინსტრუმენტს, განსაკუთრებით ინდივიდუალურ და სოციალურ ელემენტებში.

რარის რესტავრაცია, კონსერვაცია, პრევენცია, რას გულისხმობს ეს ტერმინები და რა მნიშვნელობა ენიჭება ამ ტერმინებს, სად გადის ზღვარი არჩევანის გაკეთებისას და რას ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა გადაწყვეტილების მიღებისას კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის პროცესში.

რესტავრაცია - აღდგენა ჟამთა ვითარებაში დაზიანებული ხელნაწერის, არქიტექტურული ძეგლის, ხელოვნების ნაწარმოების, არქეოლოგიური ნივთებისა და სხვა. ეს არის აქტი ან პროცესი, დაუბრუნდეს არტეფაქტი თავის პირვანდელ მდგომარეობასა და პოზიციას (კემბრიჯის ლექსიკონი). ჩეზარ ბრანდი თავის რესტავრაციის თეორიაში აღწერს რესტავრაციას, როგორც «მეთოდოლოგიურ მომენტს, როდესაც ხელოვნების ნიმუშს აფასებენ თავისი მატერიალური ფორმით და ისტორიული და ესთეტიკური ორმაგობით, მისი მომავლისთვის გადაცემის მიზნით». ხშირად არსებობს კომპრომისები გარეგნობის შენარჩუნების, ორიგინალური დიზაინისა და მასალის თვისებების შეცვლის

შესაძლებლობას შორის. ამიტომაც, თანამედროვე მიდგომებით, მუშაობის პროცესში ხაზგასმულია შექცევადობა, რათა შემცირდეს პრობლემები მომავალში ექსპონატის გამოკვლევასთან და გამოყენებასთან დაკავშირებით.

ჩაატარო რესტავრაცია, ნიშნავს, აღადგინო. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არ იქნება გამართლებული არტეფაქტის შენარჩუნებისთვის. „რესტავრაცია“ არ იქნება ძირითადი სამუშაოს აღმნიშვნელი ტერმინი. არამედ, როგორც საშუალება, რომელიც დიფერენცირებული უნდა იყოს კონსერვაციისა და დაცვისგან ისევე, როგორც განახლებისგან.

ვენეციის ქარტია აცხადებს, რომ რესტავრაციის მიზანია, შეინარჩუნოს და გამოავლინოს არტეფაქტის ესთეტიკური და ისტორიული ღირებულება, რომელიც ეფუძნება ესთეტიკური და ავთენტური დოკუმენტების პატივისცემას.

რესტავრაციას შეუძლია უფრო შორს წავიდეს, ვიდრე არტეფაქტის ჰარმონიზება ან ნაკლული ადგილების შევსებაა. ეს პროცესები მიმართულია იმისკენ, რომ გამოსწორდეს ძველი რესტავრაციის ნაკლოვანებები. ამისთვის ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ახალმა რესტავრაციამ შესაძლოა ცალმხრივად განსაზღვროს კონკრეტული ესთეტიკური და ისტორიული ღირებულებანი, ან გააყალბოს კიდევ ისინი. ამით იმავე შეცდომის დაშვების ალბათობა იზრდება, რაც გააკეთა ძველმა რესტავრაციამ, რომლის შეცდომები გახდა ახალი ჩარევების საბაბი.

კონსერვაცია - ისტორიული და კულტურული არტეფაქტების, სამუზეუმო ექსპონატების შენახვა, დაცვა გაფუჭებისაგან, დაშლისაგან სპეციალური დამუშავებით და პირობების შექმნით. კონსერვაცია წარმოადგენს არტეფაქტის შენარჩუნების უმთავრეს პრინციპს. კონსერვაციის პროცესში ყურადღება გამახვილებულია მუზეუმებში (და არა მხოლოდ) დაცული არტეფაქტების დაცვასა და მოვლაზე. საკონსერვაციო საქმიანობა, პირველ რიგში, მოიცავს პრევენციულ კონსერვაციას, უზრუნველყოფს ობიექტის შემდგომ დაზიანებას, არტეფაქტის კვლევას, დოკუმენტაციის შექმნას, ობიექტების მკურნალობას და გადარჩენას. ყოველივე ამის გამო კონსერვაციას უნდა მიენიჭოს აბსოლუტური უპირატესობა ყველა სხვა ღონისძიებებთან შედარებით.

კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაცია მოიცავს ძეგლებისა და არტეფაქტების დაცვას ნებისმიერი მეთოდის გამოყენებით, რაც უზრუნველყოფს მის თავდაპირველ მდგომარეობასთან მიახლოებას. ანუ, ავთენტურობის მაქსიმალურ დაცვას. კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაცია ხშირად ასოცირდება ხელოვნების კოლექციებთან და მუზეუმებთან და მოიცავს ამ კოლექციაზე ზრუნვას, სწორ მენეჯმენტს დაკვირვებას, გამოკვლევას, დეტალური დოკუმენტაციის შედგენას, გამოფენას, შენახვას.

კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაცია იყენებს ეთიკურ მარტივ მითითებებს:

მინიმალური ჩარევა;

შესაბამისი მასალებისა და შექცევადი მეთოდების გამოყენებას;

შესრულებული სამუშაოს სრული და დეტალურ დოკუმენტაციას;

პრევენცია - რამის შენარჩუნება და დაცვა, დაზიანების თავიდან აცილების მიზნით (კემბრიჯის ლექსიკონი).

სიტყვა პრევენცია ნიშნავს, რაიმე სახის წინასწარი ღონისძიების ჩატარებას შემდგომში არასასურველი მოვლენის თავიდან აცილების მიზნით. ის მოიცავს კულტურულ ობიექტებსა და ძეგლებზე განხორციელებული ზემოქმედების ერთმანეთისაგან განსხვავებულ მეთოდებს, რომლის მეშვეობითაც ექსპონატის დესტრუქციული პროცესების შეჩერებაა შესაძლებელი და მისი შენახვისა და ექსპლუატაციის დროს წარმოქმნილი რისკების მინიმუმამდე დაყვანა. ტერმინი „პრევენციული კონსერვაცია“ გასული საუკუნის 90-იან წლებში დამკვიდრდა, მისი განვითარება და დამკვიდრება პოლ გეტის ინსტიტუტის სპეციალისტებს და ცნობილ კონსერვატორს პიტერ უოტერს უკავშირდება. პრევენციული კონსერვაციის ძირითადი მიზანი და ამოცანაა ექსპონატის განადგურებისა და დაშლის პროცესების შეჩერება, თანაც მინიმალური ჩარევის ხარჯზე. ფონდების, საცავების, საგამოფენო დარბაზების, ბიბლიოთეკების მოწყობასა და მართვის სისტემების შემუშავებას მთავარი ადგილი უჭირავს პრევენციული კონსერვაციის მიმართულებაში. კერძოდ, სამუზეუმო შენობის არქიტექტურას და ოთახების განლაგებას, საცავის, საექსპოზიციო დარბაზის, ბიბლიოთეკის ტექნიკურ და მატერიალურ აღჭურვას. უსაფრთხოების ნორმების, დაცვის სისტემის - განათების, ტემპერატურული და ტენიანობის რეჟიმის დაცვის უზრუნველყოფის, ჰაერის ქიმიური ანალიზის და შემცველობის კონტროლის, საცავების სისუფთავის დაცვის, მომხმარებლის ობიექტთან ქცევის ნორმების, ექსპონატების შენახვისა და დაცვის ალტერნატიული მეთოდების შემუშავებას და დანერგვას. ყოველივე ეს ზემოთ ჩამოთვლილი პრევენციული კონსერვაციის ძირითადი და უმნიშვნელოვანესი პრინციპებია.

რენოვაცია - ნიშნავს განახლებას და კონსერვაცია და რესტავრაციასთან ერთად წარმოადგენს არტეფაქტის შენარჩუნების მნიშვნელოვან მეთოდს. განახლების უშუალო მიზანია არტეფაქტის ესთეტიკური მთლიანობის მიღწევა იმგვარად, რომ იგი კვლავ ახალი გახდეს, მაშინ, როდესაც საკონსერვაციო სამუშაოების გზით მისი „კვლავ ხილულად ქცევა“, განმედა ან ხელახალი წარმოჩენა, ნაკლული ადგილების შევსებასთან ერთად, კვლავ რჩება რესტავრაციის პრეროგატივად. სწორედ ამიტომ, მეტად სადავო და საფრთხილო პროცესია განახლება. ტერმინის

და პროცესის არასწორად გაგება/აღქმის ალბათობა უფრო დიდია, ვიდრე თავად ამ პროცესის ზუსტად და ფაქიზად შესრულება. იზრდება საფრთხე, რომ ისე მოხდება არტეფაქტის დამუშავება, სადაც დარღვეული იქნება მისი მთლიანობა და ავთენტიკურობა. განახლების ღონისძიება გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, თუ იგი კონსერვაციის მსგავს ქმედებებს მოიცავს და დადგინდება, რომ კონსერვაციის განხორციელება შეუძლებელია.

იმისთვის, რომ გამოვავლინოთ განსხვავება კონსერვაცია, რესტავრაცია და განახლებას შორს, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ერთად ისინი წარმოადგენენ არტეფაქტის შენარჩუნების ღონისძიებების დიფერენცირებულ სისტემას. კონსერვაციის, რესტავრაციისა და განახლების ღონისძიებები ურთიერთკავშირშია. დასკვნად შეიძლება ვთქვათ ის, რომ კონსერვატორმა ზუსტად და დაფიქრებით უნდა განსაზღვროს, გადაწყვიტოს და შემდეგ შეასრულოს სად, როდის და როგორ გადაწყვეტილებას მიიღებს არტეფაქტის საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე.

თანამედროვე ცნობიერების ამალგების მნიშვნელობა - კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხში, სახელმწიფოების და ზოგადად, მთავრობების ძირითადი პრიორიტეტი უნდა იყოს სამოქალაქო ცნობიერების გაზრდა. ადამიანები უნდა აფასებდნენ არა მხოლოდ არტეფაქტის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას, არამედ ინდივიდუალურ ნაბიჯებსაც უნდა დგამდნენ ამ საკითხში. წამყვან სარესტავრაციო ცენტრებში მიღებული და უკვე დამკვიდრებულია პრევენციული კონსერვაცია, რაც თავისთავად გულისხმობს ექსპონატისათვის ოპტიმალური პირობების შექმნას, რათა ხანგრძლივი დროით მოხდეს მისი შენახვა. სწორედ პრევენციული კონსერვაცია არის მიჩნეული ექსპონატების მექანიკურად აღდგენის ალტერნატივად. რადგანაც მსოფლიოში მიმდინარე ბუნებრივი კატაკლიზმებისა და ეკოლოგიური მდგომარეობის ფონზე მნიშვნელოვნად წამოიწია წინ კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობის დაცვის, შენარჩუნების და უსაფრთხოების საკითხებმა.

იმისათვის, რომ რესტავრატორებმა გადაწყვიტონ შესაბამისი კონსერვაციის სტრატეგია და გამოიყენონ თავიანთი პროფესიული ცოდნა, მათ უნდა გაითვალისწინონ დაინტერესებული მხარის შეხედულებები, ღირებულებები, მხატვრის ჩანაფიქრი, ნამუშევრის მნიშვნელობა და მასალის ფიზიკური საჭიროებები.

წარსულის სათქმელით გაჟღენთილი ისტორიული ძეგლები და არტეფაქტები, რომელთაც დღევანდლამდე მოაღწიეს, წარმოადგენენ საუკუნოვანი ტრადიციების ცოცხალ მოწმეებს. ადამიანები უფრო და უფრო ნათლად აცნობიერებენ კაცობრიობის ღირებულებათა ერთობლიობას და აღიქვამენ კულტურის ძეგლებს,

როგორც საერთო მემკვიდრეობას. უკვე აღიარებულია მომავალი თაობების ამ მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობაზე საერთო პასუხისმგებლობა. ჩვენი ვალდებულებაა მათი შენარჩუნება და მომავალი თაობებისთვის გადაცემა (ვენეციის ქარტია).

დაბოლოს, უნდა ვაღიაროთ, რომ კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის მნიშვნელობის გააზრება და სწორად გაგება, ასევე თავად კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა კომპლექსური საკითხია და მუდმივ ფიქრს, განსჯას და პასუხისმგებლობით აღსავსე შრომას მოითხოვს. ეს არ არის ერთი კონკრეტული ფორმულის ძიება, არამედ მოიცავს სხვადასხვა პროფესიის ადამიანების ერთობლივ და შემოქმედებით მუშაობას.

დამონებიანი

<https://en.unesco.org/silkroad/content/did-you-know-importance-paper-making-technology-cultural-exchange-along-silk-roads>

<https://muslimheritage.com/paper-industry/>

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-44654-7_3

[https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2771/1/ICOMOS%20Charters%20-%20Georgian%20Translation%20\(E-Publication\).pdf](https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2771/1/ICOMOS%20Charters%20-%20Georgian%20Translation%20(E-Publication).pdf)

[მიტო თუმანიშვილი.pdf](#) - ხუროთმოძღვრების კონსერვაცია - პრინციპები, მოსაზრებები.